

Ž. Muljačić, O drugoj dubrovačkoj tiskari. Poslije financijskog neuspjeha prve privatne dubrovačke tiskare, koju je vodio Occhi, na inicijativu dubrovačke vlade organizira se druga, sada državna tiskara (nju je vodio A. Trevisan). Autor objavljuje popis koji sadrži 72 knjige tiskane od 1788—1802 s analizom vrsta knjiga i porijekla autora. Ocjenjuje uloge ove i kasnijih dubrovačkih tiskara u kulturnoj povijesti Hrvatske.

Ž. Dadić, Nastava matematike, fizike i astronomije u Dubrovniku krajem 18. i početkom 19. stoljeća. Konstatira da je nastava matematike bila jednaka gradivu koje se i danas uči u srednjim školama. Naprotiv, fizika je bila slabije zastupljena. Prilikom uspoređivanja nastavnih programa te vrste nastave u Dubrovniku i drugim učilištima u Dalmaciji, autor je mogao posegnuti i za programima gimnazije u Rijeci koja je osnovana 1627. Taj je grad kao trgovačko i prometno središte, slično kao i Dubrovnik, mogao imati potrebe za sličnim programima iz matematike.

V. Ivančević, O Dubrovčanima u Genovi u drugoj polovini 18. stoljeća. Pored opisa trgovačkih i drugih veza, zadržava se napose na dubrovačkoj kapelici u crkvi S. Maria di Castello u Genovi. Tu se nalazi veliki kameni natpis koji govori o Dubrovčanima.

I. Ivančan, Konavoski narodni plesovi. Bilježi kazivanja, snima muziku, pratnju i uzvike kod plesova i opisuje običaje vezane uz te stare plesove. Mislimo da ne bi trebalo povezivati veoma rijetke slučajeve plesanja na raskršćima u Konavlima s nekim magijskim, čarolijskim shvaćanjima i značenjima. Neki put se plesalo na raskršću zbog većeg prostora, lakšeg okupljanja i zgodnog položaja. Nije uvjerljivo tumačiti značenje kola u Konavlima sa životom srednjovjekovnih patarena; kola kao simboli na stećcima mogla su imati svakojaka značenja a ne samo patarensko.

J. Milović, O autorstvu jedne epske pjesme. Priklanja se mišljenju da je P. Petrović Njegoš autor pjesme »Osveta kučka« ispjevana u povodu crnogorske pohare Žabljaka i opsjeđanja Spuža i Podgorice 1835.

S. Stepanov, Muzički folklor Konavala. Objavljuje izbor snimanih narodnih pjevanja, svirke i usmene narodne predaje.

U prilogu, s posebnom paginacijom, ovaj svezak Analâ donosi prvu od monografija koje treba da u cjelini prikažu cijelu prošlost Dubrovnika. To je G. Novak, Povijest Dubrovnika od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma), koju prikazujemo na drugom mjestu ovog sveska HZ.

J. Lučić

ZBORNİK RADOVA IZ PRAVNE HISTORIJE POSVEĆEN ALBERTU VAJSU

Povodom smrti prof. Alberta Vajsa, Institut za pravnu istoriju na Pravnom fakultetu u Beogradu izdao je »Zbornik radova iz pravne istorije« i posvetio ga svojem pokojnom osnivaču i suradniku. Uz kratak prikaz života i rada profesora Alberta Vajsa i njegovu studiju: »Neke specifične zakonitosti u istorijskom razvitku prava«, Zbornik sadrži dvadesetak radova iz pravne historije, nacionalne i opće, s problematikom iz starog, srednjeg i novog vijeka, sve do naših dana.

U svom radu: »Neke specifične zakonitosti u historijskom razvitku prava«, koji je pronaden među neobjavljenim rukopisima, A. Vajs ističe da se ograničava na specifičnost prava kao društvene pojave sui generis. Specifičnosti prava naziva specifičnim zakonitostima, jer se u velikom broju slučajeva pojavljuju na identičan ili analogan način, te ih zasebno analizira na temelju podataka iz pravne historije.

Prva specifična zakonitost bila bi odnos i proporcija između statičnosti immanentne prava i dinamike društvenog procesa koji u krajnjoj liniji određuje pravo.

U primitivno i arhaično doba, pravna pravila, zakoni i kodeksi, za koje se često smatralo da su božanskog podrijetla, važili su stotine godina; ukoliko je zakon bio stariji, utoliko je uživao veći autoritet. Iako je ekonomski i društveni razvitak bio spor, pa nije bilo potrebe za čestim mijenjanjem pravnih propisa, iako se u tekstove sa često božanskim autoritetom nije smjelo dirati, ipak se, putem dopuna i tumačenja, stvarno dovodilo u sklad s pravnim. Makar su se interpretacije i reinterpretacije pozivale na stari zakonski tekst, nova su tumačenja bila potpuno suprotna starijim zakonima (primjer zakonika XII ploča i pretorskog prava u Rimu).

U moderno vrijeme proces razvitka društva i prava mnogo je brži. Ako pravni propis ne odgovara društvenim promjenama, svjesno se ukida i mijenja. Ipak je to reagiranje zakonodavca reagiranje post festum, tako da i u najmodernijim državama može postojati i postoji diskrepancija između brzine društvenog razvitka i tempa u razvoju prava.

Druga specifična zakonitost — prema prof. Vajsu — je istovremeno postojanje kontinuiteta i diskontinuiteta prava.

Pravni propisi određene države nadživljavaju državu koja ih je donijela, bilo da se radi o unutarnjoj promjeni vlasti u samoj državi putem revolucije, ili o osvajanju od strane druge države. Naime, jednom donijeta pravna pravila imaju svoju važnost ne samo zbog toga što iza njih stoji prinudna sila države, već i zbog njihove etičke funkcije: u samoj svijesti ljudi određuje se što je dopušteno a što zabranjeno, što je dobro a što zlo.

Osim materijalnog kontinuiteta postoji i formalni kontinuitet, jer su i pravni stručnjaci i građani navikli na određene pojavne oblike prava, na određenu terminologiju, formuliranje propisa, koje se nasljeđuje kroz generacije.

Poseban oblik kontinuiteta i diskontinuiteta prava je pretvaranje prava u nepravo i obratno, ili postepeno tokom društvenog razvoja, ili revolucijom, ili, pak, u slučaju kad jedna te ista ljudska radnja može biti smatrana i kao pravo i kao nepravo, ovisno o gledanju suverena koji je kvalificira (slučaj špijunaže). Slično je kad sam pravni sistem dopušta pretvaranje fakta u pravo bez obzira da li je faktično stanje ostvareno na osnovu prava ili ne.

Zakonitost postepene apstrakcije je iduća specifičnost.

Tendencija razvoja prava išla je putem apstrahiranja i sve preciznijeg uopćavanja, do iznošenog zamišljenog ili konkretnog događaja u zakonike, potkrijepljenog čak datumima i imenima, do formulacije uopćenog pravnog propisa koji, lišavajući se svega suvišnog, iznosi ono što je bitno.

Kao daljnju specifičnost, prof. Vajs navodi određenost pravnog sistema kao cjeline s hijerarhijom pravnih norma, pravnu ekspanziju aktivnosti države koja nastoji monopolizirati reguliranje pravnih odnosa u sve širim sferama, analognost i sličnost pravnih sistema i instituta kod raznih naroda koji nisu nikada imali bližih kontakata, zatim periodizaciju prava na primitivno, arhaično i zrelo kod naroda gdje postoji pravni kontinuitet napr. kod rimskog prava.

Analizom triju komponenata pravnog sistema: pravednosti, cjelishodnosti i pravne sigurnosti prof. Vajs završava svoj rad, koji možemo smatrati zanimljivim prilogom u proučavanju teorijskih osnova pravne historije.

Priloge proučavanju pravne historije starog vijeka dali su V. Korošec u članku »Pogodba s paddatiššem iz Kizzuvatne (kub. XXXIV, 1)«, V. Boras u članku »Pravo prvokupa u starom hebrejskom pravu«, u kojem razmatra pravo prvokupa kao jedan od elemenata zaštite kolektivnog vlasništva gensa od prodiranja privatnog vlasništva, i L. Margetić u članku »Pokušaj interpretacije pravne scene

na Ahilovu štitu«. Na rimsku pravnu povijest odnose se radovi D. Stojčevića »Formiranje rane rimske države«, J. Danilovića »Legisactio per conditionem« i A. Romca »Kasnorimski patrocini«.

Polazeći od države kao klasne tvorevine, prof. Stojčević analizira rimsko gentilno uređenje, određuje položaj Rimljana prema Etruščanima, uspoređuje ga s gentilnim uređenjem Irokeza i Homerovih Grka. Klasno raslojavanje rimskoga gentilnog društva odvijalo se na dva načina: raslojavanjem unutar samog društva i stvaranjem gentilne aristokracije i, na specifičan i značajniji način, raslojavanjem koje rezultira iz odnosa prema doseljenim strancima. Stranci koji bi kao trgovci i zanatlije dolazili pod hospitium, pretvorili bi se najprije u klijente, a kasnije, pošto se oslobode patronatskih odnosa, u plebejce.

Glavnu masu doseljenika predstavljalo je stanovništvo pokorenih susjednih naroda, koje se nije moglo uključiti u gentilnu organizaciju i nije učestvovalo u organizaciji vlasti. Comitia curiata, formirana ranije kao skup odraslih muškaraca, senat, formiran kao skup starijina gensova, ostaju nepromijenjeni, ali baš to je izmijenilo njihov karakter jer su u jedno i drugo tijelo ulazili samo predstavnici rimskih gensova. Nasuprot plebejcima rimski su se gensovi kao cjelina pretvorili u vladajuću klasu patricija, a odnos patricija i plebejaca bio je osnovni antagonizam rimskog društva neposredno prije formiranja države.

U članku »Kasnorimski patrocini« promatramo evoluciju instituta patronata koji, iako mijenja smisao, postoji u svim fazama rimske države, da bi je na kraju nadživio i postao značajan faktor u razvitku feudalnih odnosa.

Prvotni patronat predstavlja lični ugovorni odnos patrona i klijenta kao osoba različitih društvenih položaja. U doba carstva, zbog vojne anarhije 235—284. i fiskalne politike rimskih careva, napose Dioklecijana i Konstantina, sitni i srednji seljak, tražeći zaštitu kod veleposjednika, prenosi na njega svoje pravo vlasništva. Institut patronata prenesen je na selo. Jačanje veleposjeda vezano je uz proces naturalizacije privrede, slabljenje centralne vlasti: imanje postaje sve više autarhično, a veleposjednik, legalno i ilegalno prisvaja sve više javnopravnih ovlaštenja. Položaj kolona, bez obzira da li su to bili robovi, ratni zarobljenici, srednji ili sitni posjednici, sve se više izjednačava. Ove momente uz međusobne obaveze i prava stranaka tj. zavisnost od patrona zbog pružanja zaštite autor smatra osnovom feudalnog poretka.

U okviru pravne povijesti starog vijeka ulazi i članak Stojanovića »O nastanku zajma i kamata«. Nasuprot mišljenju koje prevladava u literaturi da je zajam nastao izdvajanjem iz posla koji je sadržavao elemente zajma i posluge, a kamate da su posljedica plodnosti nekih stvari koje su bile predmet najranijeg zajma, pisac smatra da se zajam razvio iz prijateljskog, besplatnog zajma. Taj je nastao unutar gensa, a kamatni zajam javlja se kao posljedica prometa s pripadnicima drugih plemena koja nisu štitila načela gentilne solidarnosti.

O jednom od posebnih oblika zastupništva u srednjem vijeku, djelovanju u svoje ime a za tuđi račun — instituta koji se mnogo prakticirao u srednjem vijeku a juridičku koncepciju dobio tek u XVI st. — govori Trajković.

A. Cvitančić analizira kompleksnost agrarno-pravnih odnosa na Braču u srednjem vijeku.

Priloge proučavanju dubrovačke povijesti dali su M. Imamović i B. Nedeljković. M. Imamović, razmatra propise o robovima u dubrovačkom statutu 1272 (podrazumijevajući pod robovima prave robove i feudalno zavisno stanovništvo), bračne i porodične propise, krivične propise, te poseban položaj robova u pomorstvu i pravni položaj oslobođenika, s obzirom da u to vrijeme najamni odnosi počinju zamjenjivati klasično ropstvo.

B. Nedeljković, »Dubrovačko veće umoljeno (consilium rogatorum) do 1358« piše o postanku Vijeća umoljenih, njegovoj savjetodavnoj funkciji, ulozi u suđenju, zakonodavnoj i upravnoj funkciji, te odnosu prema Velikom i Malom vijeću.

Novijoj srpskoj historiji posvećeni su ovi radovi: »Raslojavanje srpskog naroda pod turskom vlašću i ustanci Srba protiv Turaka« od R. Guzine, koja se suprotstavlja tezi, zastupanoj u starijoj srpskoj literaturi, o nivelaciji i neizdiferenciranosti srpskog društva poslije turskih osvajanja. Iako se raslojavanje srpskog društva vršilo na stupnju prirodne privrede, srpski je narod ulazio u sve ustanke podvojen na određene društvene grupe po bogatstvu, po visini dažbina i prema mjestu koje su te grupe zauzimale u turskom feudalnom sistemu. Vodstvo u ustancima potjecalo je iz redova knezova, kmetova, svećenstva, trgovaca-seljaka i hajduka.

U prilogu: »Bračno pravo Srbije u prvoj polovini XIX veka«, dr V. Petrić analizira period od srpske revolucije do donošenja SGZ, period kada je bračno, porodično i imovinsko pravo bilo regulirano propisima Karađorđeva vremena te brojnim Miloševim uputstvima i uredbama (kako to pokazuje bogata sudska praksa), komparirajući pri tom proševinu, zaključenje i razvod braka u doba Miloša s odredbama SGZ.

»Prilog istoriji beogradskog pašaluka« od A. Sućeske određuje postanak i status Beogradskog pašaluka u upravnoj organizaciji Turske.

»Organizacija vrhovne ustaničke vlasti u početku II srpskog ustanka« predmet je rasprave N. Sotirovskog. Na početku II srpskog ustanka, prilikom organizacije vrhovne vlasti, pokazuju se dvije tendencije: težnja kneza Miloša koji nastoji da svim sredstvima prigrabi vrhovnu vlast i otpor ostalih narodnih starješina kojih su zahtjevi, prema mišljenju Sotirovskog, prevagnuli prilikom sklapanja sporazuma s Portom u jesen 1815.

Nova opća historija zastupana je radom K. Bastaića: »Prilog proučavanju političkih ideja Pariske komune«. Ideje Pariske komune treba proučavati kao sastavni dio političkih akcija i prakse same Komune, smatra autor. Polazeći s toga gledišta, Komuna i razdoblje koje joj neposredno prethodi, predstavljaju bogat izvor i za revolucionarnu teoriju i za revolucionarnu praksu. Autor ideje Komune određuje prema periodu prije Komune, do početka opsade Pariza, ideje i akcije za vrijeme opsade, zatim od zaključenja primirja do ustanka i do formiranja Komune, i ideje za vrijeme same Komune. U prvom periodu značajan je zahtjev sekcije Internacionale pariskih radnika za ukidanjem policijskih prefektura i prijenosom policijske vlasti na općine, koji zahtjev sadrži začetak ideje o proširenju autonomije komuna na račun centralističkog državnog aparata odnosno ideje o zamjeni državnog aparata demokratskim aparatom općina.

Proglas C. K. XX pariskih kotareva ponavlja zahtjev za ukidanjem policije, dok bi opću sigurnost čuvali izabrani građani u suradnji s Narodnom gardom. Osim toga, u programu se zahtijevalo uvođenje izbornosti svih službenika koji su primjenjivali porezne zakone i zakone o štampi, zborovima i udruženjima. Ovaj program ide jasnije za djelomičnim razbijanjem staroga državnog aparata.

Za vrijeme opsade Pariza, revolucionarni listovi, klubovi, sekcija Internacionale, C. K. XX pariskih kotareva i istaknuti revolucionari iznose prijedloge za rješavanje nekih pitanja konkretne situacije u Parizu, koji su sadržavali političke ideje kao: ideju o općedržavnom karakteru Komune, o stvaranju svjetske republike, o državi kao ujedinjenju komuna, o revolucionarnoj vrhovnoj vlasti, o podružstvoljenju sredstava za proizvodnju (zemlja — seljacima, rudnici — rudarima, tvornice — radnicima).

Poslije zaključenja primirja, C. K. XX kotareva izdaje deklaraciju principa koja između ostalog predviđa formiranje revolucionarne Pariske komune sa zakonodavnom vlašću, dok bi ostale francuske komune osnovale vladu političke likvidacije.

Nakon martovskog ustanka, organi C. K. Narodne garde, kasnije Vijeće komune, unatoč idejnih protivurječnosti i nejasnoća, svojim praktičkim djelovanjem i odlukama, npr. odlukom o ukidanju stajaće vojske, proglasom o preuzimanju ministarstava i administracije, dekretom o odvajanju crkve od države, o predaji napuštenih poduzeća na upravljanje proizvođačkim udruženjima, ukazali su na rješenje osnovnoga političkog pitanja — pitanja vlasti poslije socijalističke revolucije.

O »Državnopravnom položaju hrvatskog sabora u razdoblju hrvatskougarske nagodbe 1868—1918« raspravlja H. Sirotković.

Uvodno, pisac razmatra postanak i strukturu Hrvatskog sabora, jedne od najstarijih predstavničkih institucija na slavenskom jugu, njegov položaj i funkciju u državopravnom razvitku Hrvatske, zadržavajući se na nadležnosti Sabora u nagodbenom razdoblju. Analizirajući njegovo zakonodavno pravo, budžetsko pravo, donošenje poslovnika, pravo kontrole nad upravom, pravo rezolucije i pravo adrese, izbor zastupnika, te problem pravne i političke odgovornosti bana, Sirotković odriče parlamentarni karakter političkom sistemu Hrvatske u nagodbenom periodu.

O nacionalnom pitanju pišu F. Čulinović, D. Janković i M. Mirković.

U članku »Nacija i nacionalno pitanje u jugoslavenskim zemljama«, F. Čulinović najprije općenito određuje pojam nacije, naroda i etničke zajednice, a zatim govori o procesu formiranja nacije i o osobitostima tog procesa u jugoslavenskim zemljama, o pokušaju rješenja nacionalnog pitanja u staroj i o načinu toga rješenja u novoj Jugoslaviji. Osvrće se na tezu Dušana Pirjevca o odnosu nacionalnog i općeg, tvrdeći da između tih kategorija postoji de facto i jugoslavenska etnička zajednica koja je relevantna za analizu nacionalnog pitanja u Jugoslaviji.

U članku »Nacionalno pitanje na Krfskoj konferenciji« D. Janković ukazuje na forsiranje nacionalnog jedinstva na konferenciji i od strane Jugoslavenskog odbora i od strane srpske vlade u cilju stvaranja zajedničke države, na diskusiju oko naziva buduće zajedničke države, na razilaženja u pitanju oblika državnog uređenja (unitarna ili federativna država) i u pogledu teritorijalnom, tj. pitanju oslobođenja svih teritorija na kojima žive Jugoslaveni, na kojem je pitanju, protivno Pašiću, inzistirao Jugoslavenski odbor.

M. Mirković, »Utjecaj nacionalnog pitanja na projektovanje samoupravnog sistema u Kraljevini SHS«. Na Krfskoj konferenciji, prilikom razgovora o organizaciji teritorijalnih samouprava, dolazi do izražaja tendencija srpske vlade da samoupravu stavi u službu unitarizma, isključujući historijsko-političke faktore kao determinante budućih samoupravnih jedinica. Takav stav su srbijanski radikali i demokrati, nasuprot Narodnog i Jugoslavenskog kluba, zadržali u Privremenoj, a kasnije u Ustavotvornoj skupštini u obliku vladinog nacrtu ustava koji, izglasan 28. VI 1921, sankcionira unitarizam i oblasne samouprave koje takvom sistemu odgovaraju.

Osim spomenutih priloga u Zborniku nalazimo još radove Lj. Kandića, »Direktivna uputstva o organizaciji i zadacima NOO na oslobođenom teritoriju do septembarskih propisa 1942«, i B. Petranovića, »Međunarodni odnosi i spoljna politika SFRJ kao predmet historijskog proučavanja«.

Na kraju možemo konstatirati da ovaj Zbornik i raznolikošću materije koju sadrži i vrsnošću obrade određenih problema predstavlja vrijedan i zanimljiv prilog proučavanju pravne historije.

Neda Engelsfeld

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.